

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Transformations in Science and Globalization in the Social Theory and Nation-State with the Size of Time-Space Compression

KARGI, Bilal

Aksaray University

1 July 2014

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/57446/>
MPRA Paper No. 57446, posted 23 Jul 2014 11:18 UTC

ZAMAN-MEKÂN SIKIŞMASI BOYUTUYLA BİLİMDE DÖNÜŞÜMLER VE SOSYAL TEORİDE KÜRESELLEŞME VE ULUS-DEVLET

Bilal KARGI¹

ÖZET

Bu çalışma, ulus-devlet kavramına ve olgusuna zaman-mekân sıkışması perspektifinden ele almaktadır. Temel amaç, “ulus-devletlerin etkinliğini kaybedip, tarihsel olarak yok olmaya başladıkları” yönündeki hipoteze alternatif olarak, ulus-devlet etkinliklerinin giderek arttığı ancak geleneksel etkinlik formlarından ayrılarak yeni etkinlik biçimleri geliştirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma, bilimsel bilginin niteliğinden yola çıkarak, ulus-devletlerin etkinliğine ilişkin tartışmalı sonuçlar elde etmektedir. Yöntem olarak ise, oluşturulan bir mantıksal dizge ile, belirgin bir bakış açısı farkı yaratarak, genel olarak sunulan önermelere, farklı çerçevelerden bakılabileceğini göstererek bir tartışma yaratabilmektedir. Oluşturulan mantık dizgesi ulus-devletlerin etkinliklerinin arttığı ve azaldığı yönündeki iki ayrı hipoteze uygulanmaktadır. Görülmektedir ki, bilimsel düşüncedeki değişimin de etkileri ile elde edilecek sonuçlar, gözlemcinin görece konumuna göre farklı sonuçlar ortaya koyulabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman-Mekân Sıkışması, Post-Modernizm, Ulus-Devlet.

TRANSFORMATIONS IN SCIENCE AND GLOBALIZATION IN THE SOCIAL THEORY AND NATION STATE WITH THE SIZE OF TIME-SPACE COMPRESSION

ABSTRACT

This study deals with the concept and phenomenon of the nation state in the perspective of the time-space compression. The main goal of the study is to prove that nation-state activities has increased and developed the new event formats by separated from the traditional forms of activity as an alternative to the hypothesis which means that the nation states have lost their effectiveness and become historically vanishing. The study also aims to obtain the controversial results related to the activities of the nation-states based on the nature of scientific knowledge. A discussion is composed by conceiving the significant difference in perspective with a created logical string and showing that the generally presented propositions can be viewed from different frames. The created logical string is applied to two hypotheses dealing the increasing and decreasing activities of the nation-states. It is observed that the results obtained with the effects of the variation in the scientific thought can achieve the different results according the relative position of the observer.

Keywords: Time-Space Compression, Post-Modernism, Nation-State.

---

¹ Yrd. Doç. Dr.. Aksaray Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu Bankacılık ve Finans Bölümü. bilalkargi@gmail.com

I. GENEL BİLİMSEL PARADİGMALAR VE DÖNÜŞÜM

Bilim ile felsefe arasında uzanca bir zamandır anlamlı veya anlamsız bir çekişme yaşanıyor. Bu çekişmenin ana sorusu; “bilim mi yoksa felsefe mi öncüdür?” biçiminde formüle edilebileceği gibi, “bilim mi felsefeyi yoksa felsefe mi bilimi biçimlendirir?” biçiminde formüle edilebilmektedir. Bu metin, böylesi bir çekişmenin içeriğine değinecek hacme daha şimdiden sahip değildir. Ancak bu tartışmanın en özgül yanı; bilim, “nesnel olanı nasıl bilebilirim” sorusuna yönelirken felsefe, “bir şey’i nasıl bilebilirim” ana sorunsallarına yönelmektedir. Ancak felsefe içinde cevabı verilmemiş ve hatta sorulmamış soru da şudur: “bir şey’i bilebildiğimi nasıl bilebilirim?” (açıkçası Batı felsefesinin henüz sormadığı ve içine düştüğü çıkmazın nedeni de bu soruda gizlidir).

Bilim nesnel alanın bilgisini formüle etmek ile ilgilenir. Felsefe ise bütün bir “bilgi”nin nasıl formüle edileceği ile ilgilenir. Ancak ilk bilinen şudur ki, nesne ve dolayısıyla nesnel olan, kendinin-bilincinde değildir. nesnenin “nesne” olarak “bilinmesi” onu “bilecek” bir özne ile mümkündür. Bu da aslında yukarıdaki tartışmada bu metnin durduğu yerin ipuçlarını verir.

Bilimin felsefeden daha “inandırıcı” olması, 16. yüzyıllarda Rönesans ile başlar. Rönesans hareketleri, insan düşüncesinin üzerindeki Hıristiyan Kilisesinin baskısının ve doğrusallaştırılmasının kırılması da ortadan kalkacağı bir sürece girmiş oldu. Ancak bu süreçte bilim de kendi özgür ve nesnel paradigmasını kurmaya başladı. Artık çalışmalardan elde edilecek sonuçların Tanrı tarafından nasıl karşılanacağı veya O’nun ilkeleri ile bağdaşp bağdaşmadığına karar verme organı olarak Kilise’nin tutumuna bakılmamaya başlandı. Dünya, nesnel gerçeklik içinde tanımlanmaya çalışıldı.

Bu süreçte bilimin oluşturduğu paradigmanın ilkeleri şu şekilde somutlaşmıştır. Her şeyden önce Euclides’in efsanevi postulatları üzerinde Newton Fiziği yükseldi. Newton dünyayı, “evrensel yasalar” üzerinden formüle etti. Bununla da hayret verici tutarlı açıklamalara ulaşıldı. Euclides, parçanın asla bütünden büyük olamayacağını ve iki nokta arasındaki en kısa yolun bir doğru olacağını salık vermişti. Bu sarsılmaz altyapı üzerine, Newton, ışık hızı da dâhil olmak üzere, her şeyin birbiri ile toplanabileceği mekanik bir dünya tasarladı. Evren, parçacık ve dalgalardan oluşmaktaydı. Atomlar, enerji dalgalarına göre oldukça kararlı hareketler göstermekte ve elma mekân farkı gözetmeksizin yere düşmekteydi. Yere düşmesi ise, tamamen

doğrusal bir zamansallıkta yalnızca hız, kütle ve uzaklık meselesiydi. Böylece evrende olup biten her şey hesaplanılabilir, önceden tahmin edilebilir hale gelebilmekteydi.

Fizikteki bu büyüleyici “belirlenebilirlik”, pozitivism dalgasıyla sosyal teoriyi de derinden etkiledi ve değiştirdi. Comte sosyoloji için “sosyal fizik” terimini kullanarak, mekân tanımayan bir determinizmi tanımlamaya çalışırken Hegel, insanlığın mutlak bir “dünya tını”ne doğrusal bir tarihsellikte erişebileceğini salık verdi. Marks sermayenin içsel yasalarını tanımlayarak, mekândan münezze bir ekonomik gelişim izahında bulundu. Aynı toplumsal sonuçlara ulaşmak, ancak zaman meselesiydi. Hume, insan zekâsının ilkelerini bir bir saymakta, Kant, insan aklının pratik ve saf ilkelerini sergiliyordu. Smith, insan özneliğine, hiçbir mekân ve değer farkı gözetmeksizin mübadele ve çıkar gözetilen bir şartsız refleksimiz olduğunun üzerine iktisat bilimini inşa ediyordu. Daha birçok sosyal teorisyenin bu ve benzeri çalışmaları “modern toplumu” inşa etti.

Modern toplum, sınırları belli bir alan içerisinde, “öteki”leştirdiği değer ve ilkelere alabildiğine mesafeli, doğrusal bir tarih anlayışıyla “son insan”ı ve “tarihin sonu”nu yakalamaya çalışan ve dolayısıyla da “örnek alınabilecek”, kopya edilmesi halinde tüm insanlığı mekân tanımaksızın mutluluğa ulaştıracak “büyük modern dünya”yı tasarladılar. Spinoza, “eğer ben bir şeyi biliyorsam, onu sana da öğretmeliyim” derken, modern olanın modern olmayanı “modernleştirme” yetkisini de meşrulaştırıyordu. Modernizm, asla mekân tanımayamazdı. Çünkü “modernleştirme görevi” yerine getirilirken, istilalar, emperyal ve hatta asimilasyonlar bile kendi içselliğinde meşrulaşyordu.

Bu tabloda birey, ancak toplumsal bütünlük içinde kendini tanımlayabilirdi. Modern birey, modernizmin tanımladığı özgürlük alanında, sınırsız özgürdü: Sınırlı alanda sınırsız özgürlük. Bireyin zenginliği, toplumun da zenginliği idi. Çünkü birey, asla toplumdan; parça asla bütünden büyük olamazdı. Bir işbölümü içinde mekanik bir işleyişte kendisine verilen rolü üslenmeliydi.

Ancak Planck, hiç beklenmedik bir biçimde ortaya çıktı. Hiç gündemde yokken ve fizikteki gelişmeler tüm bilimi ve felsefeyi yeniden tasarlarken, aydınlanmayla “modern toplumun” ilkeleri belirlenirken, yani her şey yolundayken, ışığın yapısını incelemeye başladı. Ve o beklenmeyen aktör sahneye çıkarak her şeyi alt-üst etti: foton. Bir parçacık değildi çünkü

kütlesi yani tanımlanabilir bir mekânı yoktu. Dalga değildi çünkü, bir basınç dalgası gibi hareket etmiyordu. Aksine, Newton mekaniğinde bir şey ya dalga ya da parçacık iken, fotona, kütlesi olmamasına rağmen bir dalga eşlik ediyordu. Bu durumun en pratik sonucu ise, ışık hızı üzerine herhangi bir hızı toplamak imkânsızlaşıyor çünkü ışık hızı aşılamaz hale geliyordu. Ancak ışık hızının sınırları içinde kalınabiliyordu. Bu foton, kütlesi yani mekânı olmamasına rağmen, parçacık altı yapılara çarpınca inanılmaz biçimde tıpkı parçacık çarpmış gibi etki ortaya çıkarıyordu. Böylelikle de, Newton içerisinde “bir şey ya vardır ya da yoktur, üçüncü hal imkânsızdır” önermesi, birden bire havada kalıyordu. Çünkü foton, dalga da parçacık da olmamasına rağmen, hem parçacık hem dalgaydı. Hem vardı hem yoktu: üçüncü hal imkânlaşıyordu. Diğer taraftan aynı dönemlerde Cantor, Euclides’in parça-bütün postulatını yerle bir edercesine, parçanın bütün kadar da büyük ve hatta daha büyük olabileceğini ispatlıyordu. Çünkü Euclides, sınırlı bir evren tasavvur edebiliyordu oysa evren sonsuzdu. Sayı evreninde her sayının bir büyüğü mutlaka vardı.

Planck’ın açtığı yoldan ilerleyen Einstein ise, ışık hızına ulaşan bir parçacığın enerjije dönüşeceğini formüle etti. Ayrıca da, evrenin doğrusal değil, eğrisel olduğunu da ortaya koyarak, iki nokta arasındaki en kısa yolun bir doğru olduğu postulatını da çöpe attı. Çünkü iki doğru ancak belli bir sınırlı mekân içinde bir doğru ile bütünleştirilebilirdi. Sınırsız bir evrende bu mümkün olmaktan çıkmıştı. Dolayısıyla da doğrusallık da söz konusu olabiliyordu. Ayrıca da bilinen en temel madde yapı taşı olarak atomun da parçalanabilir olması, atom-altı parçacıkları ortaya çıkarttı: Kuark. Kuark, bir parçacık olmasına rağmen, hiç de parçacık gibi davranmıyor, hiçbir biçimde kararlı ve hesaplanabilir hareketler sergilemiyordu. Parçacık olan, belli bir kütlesi olan ve fakat parçacık gibi hareket etmeyen bir parçacık.

Newton bize, “evrensel yasa”lar sunduğunu söylemişti. Ama onun yasaları ancak sınırlı bir mekânda; ışık hızının altındaki hızlarla ve atom arasındaki alanda geçerliydi. Işık hızında ve atom-altı kuarklarda işlemeyen bir “yasa”lar bütünü. O halde gerçeklik, belirli bir nesnel mekânda mümkündü. Mekânı tanımlamadan gerçeklik de kavranamaz hale geliyordu.

Nietzsche, 19. yüzyılın sonlarında “beni ancak yüz yıl sonranın insanı anlayacak” derken bir kehanette bulunuyor gibiydi. Oysa O’nun bengi-dönüş dediği şey, “toplum”u tanımlayan tüm değişkenleri dışlamayı öneriyor, insanın kendi özüne dönmesini salık veriyordu.

Bunun için de “toplum”un her kuralının yıkılması gerektiğini ve insanın kuralsız bir yaşam biçimi kurması gerektiğini öneriyordu: tıpkı bir kuark gibi!

Nietzsche’den başlayıp günümüze değin uzanan, modernizmin dayatmacılığına karşı bireysel ontolojiyi öne çıkarma girişimleri, kapitalizmin geldiği küresel boyut ve onun sonuçlarıyla iyiden iyiye beslenebilir ve güçlenebilir hale gelmiştir.

Deneme niteliğindeki bu giriş, temel amacına hizmet etmekte elbette ki genişletilmeye derinleştirilmeye muhtaçtır. Ancak buraya kadarki ifade tarzının amacı, gerçekliği verilmiş-bütünlük içinde arama yaklaşımına alternatif olarak, gerçekliğin özdeş kabul edilmeyecek parçaların birleştirilmesiyle elde edilecek bir bütünlükte ifadesini buldurabilme girişiminden dolaydır. Bu da post-modernizme yönelen bir tutumdur.

II. ZAMAN-MEKÂN VE MODERNİZM-POST-MODERNİZM

Gerek fizik ve gerekse toplumsal teoride “birey-(parçacık)” ve “toplum-(doğa)” birbirlerine oldukça yakın paradigmalara problemler üzerine yürümektedir. Nitekim sosyal teorinin fizikteki açıklama paradigmalarından yoğun ölçüde etkilendiği malumdur.

Bu bağlamda “zaman” kavramı da, fizik ile eşgüdüm içerisinde tanımlanabilmekte ve sosyal teoride algılanabilmektedir. Özellikle Newton’un başını çektiği ilk ana görüş, “zamanın” doğal fiziksel dünyanın nesnel bir ögesi olduğudur. Bu görüşü savunanlara bakılacak olursa, “zaman”, varlık tarzı bakımından, yani ontolojik bakımdan, doğanın öteki nesnelere farklı değildir; diğerleriyle karşılaştırıldığında, algılanamaz olma özelliğiyle onlardan ayrılır, sadece o kadar” (Elias, 2000;16).

İkinci yaklaşım ise, Descartes’ten başlayıp, doruğunu Kant’ta bulan yaklaşımdır ve zaman, “olayları birlikte görme biçimiydi, bir beraber görme tarzıydı; “zaman”, insan bilincinin [...] kendine özgülüğünde temellenen, dolayısıyla da her türlü deneyimin ön koşulu olarak deneyimlerden önce gelen şeydi [...] Kant’a göre zaman ve mekân a priori, yani her türlü deney öncesi bir sentezin temsilcileriydiler” (Elias, 2000;16).

Elias bu iki ana akımın farkını, “birinde “zaman”, nesnel, insan bilincinden tamamen bağımsız var olan bir doğal veriyken ikincisinde “sübjektif” bir karakter taşıyor; yani insanın doğasında doğuştan yerleşmiş, özel bir tasarım olarak anlaşılıyor. İşte, “zaman”ın öznelci ve

nesnelci anlayışlara bağlı teorilerin bu karşı karşıya geliş halleri, felsefenin geleneksel bilgi teorisinin temel bir yanı; her iki durumda da evrensel, kendini durmadan tekrarlayan bir başlangıç noktasının var olduğunu kabul etmemiz isteniyor; yani bilmenin bir başlangıç noktasının bulunduğu savını tartışmasız, olağan bir kabul olarak önümüze koyuyor bu anlayışlar” (2000;17).

Buna göre “zaman”, doğada doğal bir nesne gibi algılanabilirken, doğada, “öznel” bir süreç olarak da algılanabilmektedir. Burada hemen “zaman” kavramı ile “tarih” kavramını birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Galileo ve Newton’un bilim anlayışında, bilim, tarihsel olanı değil, zamansal olanı inceler. Tarih bir “gelişme” sürecidir. Oysa doğada bir gelişme yoktur. Sadece değişme vardır ve bilimin konusu değişme değil fakat bu değişmelere hâkim olan değişmez yasalardır. “tarihse tam tersine açıkça bir şeyin (Tin’in) incelenmesiydi; yasanın değil, yasanın bilincinin egemenliği altında olduğundan değişimleri değişmez kuralların dışı-vurumlarına asla indirgenemeyecek bir şey” (Collingwood, 2005;208-209).

Ancak burada bir tanımlama yapılacak olursa; zaman, bir “an”dır ve “an”ların basit matematiksel toplamıdır. Bu haliyle de statiktir. Ancak, “an”lar engellenemez bir biçimde ardı ardına birikmeye devam eder. Ve zaman saf olarak doğaya özgüdür. Birim, herhangi bir “an”da geçerli olan ve zamanın ardı ardına oluşundan bağımsız olarak “yasa”ları bulmaya çalışır. Bu kısmen Newton’un “doğanın değişmezliği” ilkesini andırır da, insanı bir “nesne” olarak aldığımızda, Newton ile kısmen görece bir koşutluk içini girilmiş olur. Oysa insanı “insan” yapan “yeti”nin, yani onun özgün varlık biçimini nesneden ayırmanın “tin” ve ona bağlı olarak da “anlak” olduğunu göz önüne alacak olursak, ontolojik olarak insan, nesnel bir varlık olmaktan çıkar ve bir “oluş” halini alır. Bu “oluş” ise, ardı ardına zamansal “an”ların toplamındaki saf aritmetikliği dışlar ve bir “gelişme” biçimini özümser. Böylelikle de “tarih” ortaya çıkar ve nesne için geçerli olan “zaman”, bir “özne” halini “tin ve anlak” ile alan insanı zamandan bağımsızlaştırır ve onu tarihselleştirir. O halde “zaman” ve “tarih” arasındaki fark belirmiş olur. Nesne için tek boyut söz konusudur; bilinç nesneyi bir “an”da algılar. Yani nesne için “önce” ve “sonra” söz konusu değildir. Yalnızca “şimdi” olan “an” vardır. Bu hali ile onun ilkeleri, yasalaları, “önce” ve “sonra”yı kavrar.

Daha fazlasına girmeden ve bu metnin ana konusuna katkı yapacak şu sonul cümle yeterli olacaktır: hem nesne ve hem de özne zamana kaçınılmaz olarak tabiridir. Ancak nesne, zamanın “bilincinde” değildir ve olamaz. Oysa özne, zamanın bilincindedir ve bilincinde olmasının kaçınılmaz sonucu olarak da bilinç, zamanın “an”ları arasında bir ayırım yapmaya muktedirdir. Bu da bilincin; “önce-şimdi-sonra” yapma ayırımını mümkün kılar. Bu da, zamanın tarihe dönüşmesinden başka bir şey değildir.

Burada, tarih (kişisel, toplumsal, dünya) ve zaman (önce-şimdi-sonra) üzerine öngün ve ayırımılaştırılmış kavramlara girmektense, basit kabullü kavramların kullanılması yeğlenecektir.

Kısacası, öznenin “kişisel tarihi”nin gündelik kesiti “zaman” olarak ele alınacaktır.

Araştırmanın ikinci konusu olarak “mekân” ise, “eylem”in fiziksel alanıdır. Öncelikle eylem, iki boyutludur: “düşünsel ve fiziksel eylem”. Düşünsel eylemin alanı fiziksel bir mekâna ihtiyaç duymaksızın “Anlak ve tinin” gücüne dayalıdır. Bu güç, alanı daraltır veya genişletir. Saf görece bir alandır ve matematiksel değildir bu. Ancak fiziksel eylem alanı olarak “mekân”ın boyutları matematikselidir. Ancak bu matematikselliğin genişlediği veya daraldığı ise yine görecelik içerir. Bir özne için matematiği belli bir alan-mekân, bir özne için “geniş” iken, bir diğeri için “dar” olabilir. Buradaki belirleyici etken, “eyleme dahil olma” kavramını gündeme getirir.

Heidegger (2005) için zaman klasik üç boyutluluktan farklıdır ve bir de mekâna ihtiyaç vardır. Özne, eylemin gerçekleştiği “mekânda olmalı”dır; orada-bulunmalıdır; orada-olan (Dasein) olmalıdır. Bu aslında, özne için zamanın göreliliğini de açıklar. Zamansal “an”ın “uzun” veya “kısa”lığı mekânın belirleyiciliğini de içerir. Mekânın koşulları, zamanın göreliliğini açıklar.

Buna göre bir özne, eylem ile iç-içe olmadıkça, eylemin “önce-şimdi-sonra” zamansallığını içselleştirmesinin koşulu “orada” yani “eylemin içinde”, “eylemin öznesi” olmalıdır. Öznenin, eylemin içinde olmaması yani, eylemin “mekânından” ayrışması, eylemle olan bağlarını ve eyleme “öznel tinini” vermeden de uzaklaşır. Bu, eylemi, insanın tarihselliğinden kopartır. Özneyi yalnızca “uyumlaşma” düzeyine indirger.

Özne olarak birey, varlığının koşulu olarak, ontolojik olarak, “mekân”da olmalıdır. Yoksa, ancak ve sadece uyumlaşma içine girer.

İşte “modern toplum”un ilkelerini belirleyen “modernizm” O’nu (özneyi) eylemin dışında, eylemin alanından uzakta tutar. Böylelikle de ona, müdahil olamadığı, orada olamadığı, eylemi içselleştiremediği bir “uyumlaşma”ya zorlar, ona “uyumlaşma”yı dayatır.

O halde, özne, “orada-olmalıdır”. Eyleme dâhil ve müdahil olmalı, olabilmelidir. Eğer böyle değilse, “mekân” alabildiğine daralmaya başlar. Mekân ne kadar da küresel olsa da, eylemden soyutlanan insan, “kapatılmış”tır. Foucault (2005) buna “büyük kapatılma” adını verir.

Foucault’da “kapatılma”, bilinen anlamında “içeriye” değil, “dışarıya”dır. İnsan “dışarıya kapatılır”. Bu kapatılmanın anlamı, birey, fiziksel olarak “dışarıda” olsa da, bir “güç” tarafından denetlendiği sürece “kapatılmış” demektir. Bu da, “önce-şimdi-sonra” arasındaki zamansal “an” farklılıklarının içerdiği “eylem”lerin mekânsal olarak fiziki genişliği ile darlığı arasında büyük farklılıklar söz konusudur. Mekân ne denli büyük olursa olsun, mekândaki eylem, “özel özgürlük” ve dolayısıyla da öznenin eylemselliğini kısıtlıyorsa, bu da “mekânın sıkışması”dır.

Şimdi “zaman” ve “mekân” arasındaki ilişkinin sıkışması özdeşlik kazanmış olur. Zaman, “an”ların aritmetik toplamı olarak “ilerlerken”, bireyin özgür eylem alanının “sıkışması” ve eylemin bireyin “kontrolü”nün dışında kalması, öznenin, eyleme uyumlaşması için “hareketinin/eyleminin” niteliğini de belirler. Ve artık özne, kendine dışsal olarak ilerleyen zamanda, yine kendine dışsal kalan eyleme “yetişmek” için “an” yani “zaman kısıtı” ile karşılaşır ki, eş-anlı olarak “zaman-mekân sıkışması” kapılmış demektir.

O halde, özne, “özel zaman” ve “özel mekân” bileşkesinde, bilincin en belirgin yetini kaybetmiş olacaktır: iktidar. Birey, varlığının ontolojik temeli olarak ve varlığının ispatı olarak “hayatı”na ilişkin “iktidar”ını kaybetmeye başlamasını ima eder. Buna göre zaman ve mekân bir iktidar alanını açıkça ima eder.

Modern toplumun temeli olarak “modernizmin ilkeleri”nin ortaya konulması, modern toplumdaki zaman-mekân birliğine ilişkin öngörüsünü de ortaya çıkaracaktır.

Her şeyden önce modernizm, “geleneksel” olandan kopuşu öngörür. Hemen belirtmek gerekir ki, bu hali ile modernizm, tarihsel olmaktan çıkar ve pür zamansallığı ele alır yani

“şimdi” üzerine kuruludur. Bu “şimdi”de toplumda iki söylem gelişir; “biri özgürleşme söylemi, diğeri disiplin altına alma söylemi olarak adlandırılan iki zıt anlatıdır” (Wagner; 2003;27).

Wagner’e (2003;32) göre, özgürleşmiş bireylerin birbirleriyle etkileşimlerinin toplumsal sonuçları, modernliğe yönelik analizlerin tam merkezinde olmasına karşın, özgürleşen bireylerin bu dinamiği zincirlerinden boşalttığı düşünölmüştü. Bireylerin, antik dönemden beri gelen tüm gelenekleri bir tarafa bırakarak özgürleşmeye ve dolayısıyla da toplum biçimlerinin yürürlüğünü kaybetmesi, toplumun yeniden biçimlendirilmesini gerektirmiştir ki, bu da elbette disipline edici girişimleri doğurmuştur

Hegel’in *Tüze Felsefesi*’ne dayanarak yapabilmek mümkündür. Hegel’in çağdaşı liberaller özgürlüğü, “kişinin istediği her şeyi yapabilmesi ve yapmak zorunda olmadığı şeyleri yapması konusunda zorlanamaması” olarak tanımlarlarken Hegel, bunun “soyut” bir “özgürlük ideası” olduğunu ve içerikten yoksun olduğunu belirtir ve “Eğer özgürlüğün tanımının canımız ne isterse yapmak olduğunun söylendiğini duyarsak, böyle bir idea, yalnızca düşüncenin aşırı olgunlaşmamasının açığa vurulması olarak ele alınabilir; zira bu, mutlak olarak özgür iradeye, hakka, etik yaşantıya ve saireye ilişkin bir imayı bile içermemektedir” (2006;41-42). Hegel’in “özgürlük” düşüncesine yönelik liberallerle bu “içi boş olma” eleştirisiyle ayrılması, ekonomik teörinin de özgürlük ve dahası liberalliğine yönelecek bir eleştiri niteliğindedir. Burada sorun Hıristiyan inancı ışığında insanın doğuştan ve öz olarak “kötü” olmasından ve menfaatçi yani faydacı –ve tabi ki bireysel faydacı- olmasından kaynaklanır. Hıristiyan inancının yarattığı bu “faydacılık” Bentham tarafından ilk defa açıkça dile getirilmişti bile (Caillé, 2007;24-25). Zaten günümüz Amerikan pragmatizmi de köklerini Bentham’ın görüşlerinden yoğun ölçüde etkilenmiştir (Sahakian, 1997;194).

Her şeyden önce özgürlük, bir birey tanımı üzerine yükseltilecektir. Ve liberal yaklaşımların “birey”i her istediğini yapabilecek bir bireydir. Ancak Hegel bu her “istediğini” yapabilecek bireye; “bu seçimlerin nasıl ve neden [neyi, ne kadar ve ne için] yapıldığı” (Singer, 2003;42) sorusunu sorar.

Kısacası modernizmin, toplumsal formasyon için öngörülerini şu şekilde özetlemek mümkün: farklılaşma, evcilleşme, akılcılaşıma, bireyselleşme (Loo ve Reijen, 2003). Loo ve Reijen, zaman ve mekân fenomenlerine ise şöyle bir açıklama getirmektedirler:

III. ZAMAN VE MEKÂN'IN HALLERİ

Aydınlanma çerçevesindeki bilim paradigması ve onu takip ederek oluşturulan/tasarlanan modern toplum, mekândan soyutlanan “yasa” ilkelerini esas almaktadır. Mekânın soyutlanması, öznenin de özgül davranışlarını dışlamak anlamına gelmektedir.

Bilim ve pozitivistimin bu denli hâkimiyet kurması ve sonucunda da pragmatizmi yaratmış olmasının bilimsel paradigmalardaki dönüşümleri bu çalışmanın dışında kalmak üzere, toplumsal hayattaki etkileri kısaca ele alınmaya çalışılacak olursa, yeni bir kavramsal örgü içine girilmiş olur.

Pragmatizm, kapitalist toplumsal formasyonda bazı özgül yaşam tarzlarını dayatır. Wallerstein, kapitalizm ile modernizm arasındaki toplumsal ilişkiyi şöyle eşitler; “Modernleşme dünyasında değil, kapitalist dünyada yaşıyoruz. Kapitalizm bir kez sistem olarak pekiştiğinde ve bunun dönüşü yoksa, bunun içsel işleme mantığı e yüksek bir kâr arayışı, bunun yerküreyi tamamen kapsayacak şekilde sürekli gelişmeye zorlaması, yoğunlukla sürekli sermaye birikimi yoluyla, daha da ileri üretim büyümesini mümkün kılmak için çalışmayı mekanize etme baskısı, emeğin proleterleşmesi ve toprağın metalaşması sayesinde dünya piyasalarının değişimine hızlı cevap vermeyi kolaylaştırıp optimize etme eğilimi. Eğer kişi böylesine içeriksiz bir sözcüğü kullanmak istiyorsa işte modernizasyon budur” (Giddens, 2005;216-217). Buradan da, her ikisinin de toplumlara belli kalıplar dayattığını kabul eder.

Genel olarak bilimsel paradigmanın mekânı dışlayan ve “evrensel yasalar” arayışının sosyal teoriye yansımış biçimine de 20. yüzyılın başından beri ciddi eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır.

Aslında bu da yukarıda da ima edildiği üzere, bilimsel paradigmadaki dönüşümün bir sonucu gibi görünmektedir. Özellikle kuark ve foton gibi kararsız yapıların hesaplanamaz davranışları ve “düzen” karşıtlıkları, modernizmin “düzen”liliğine de yansımış ve “post-modern” eleştiriler canlanmaya başlamıştır. Bu aslında, entelektüel kasımlardan gelen ve tek biçimciliğe yönelik saldırılardır. Bilim, sanat, mimari ve düşün dünyasının tek-düze olamayacağı gerçeklik alanı içerisinde toplumsal “biraradalıklardan” doğal sonuçları eleştirilmeye başlanmıştır.

Özellikle kuark ve foton yapılarının zaman ve mekân ile olan ilişkileri ve aslında ilişkisizlikleri, toplumsal teorideki yansıması, modernizmin yarattığı ve dolayısıyla da kapitalizmin yarattığı zaman ve mekân algılarını düşün dünyasının orijinine taşımıştır.

Her şeyden önce “zaman” ve “mekân”a ilişkin yukarıdaki tanımlamalara bağlı kalınarak, bu olguların toplumsal formasyondaki etkileri ele alınabilir. Ancak, toplumsal hayatın bu olgulardan nasıl etkilendiğine yönelmeden önce, bu olguların birbirleri ile ilişkilendirilmeleri ve yeni bir kavramsal ağ oluşturulması da gereklidir.

İnsan hayatı, başlangıcı ve sonu belli bir zaman sınırlamasıdır. Yani, zaman’ın ne olduğu sorusunun en ilksel toplumsal teorik cevabı, “insanın ömrü”dür. Bu sınırlar sonrasındaki zaman algısı, bireysel bilincin dışında olduğundan bir anlam içermez. O halde zaman, ancak bu “ömür” sınırları içinde bilinç tarafından içselleştirilir. Ancak bu genişlik –sınırlı ama göreceli geniş- içerisindeki zaman algısı farklıdır.

Modern fizikte evren sınırlı ve fakat sonsuzdur. Bu da açıkça insan bilinci dâhilindeki zaman algısına da açıklık getirir. “Ömür” sonludur ve fakat, “ömrün süresi” içindeki zaman sınırsızdır veya sınırsızlaştırılabilir. Bu, zamanın nasıl kullanıldığı veya zaman kullanımının sınırları ile ilgilidir.

Heidegger bu durumu açıklamaz ancak şu kadarına değinir ki, “zaman hareketin sayısızdır” ve bu konuda Aristoteles ile de birleşir (Levinas, 2006;34). Demek oluyor ki, sonlu bir zaman diliminde insanın eylemselliği ölçüsünde sınırsızlaştırılabilir. Özetle, “su gibi kan zaman” derken zamanın akış hızı bilincin ve ölçülebilirliğin dışındadır ancak, o suyun taşıdığı “kütükler” veya “yapraklar”ın miktarı, yani eylem yoğunluğu ve derecesine göre ölçümlenebilir.

Eylemselliğin ölçüsü ise, mekân içerisinde devinimle mümkündür. Eylem alanının sınırları, eylem yoğunluğunu da derecesini de belirler.

“İnsan”ın insan olma ilkesi olarak “bir arada bulunmak” veya “toplum” biçiminde olmak, zamanın mekânını da tayin eder. Bu durumda, “toplumsal sistemlerin kurucu unsuru olan etkileşimler, zaman ve alansal [mekânsal] olarak “yakın”dırlar” (Giddens, 2000;43). İnsanların bir toplum oluşturabilmeleri, birbirlerine zamansal ve mekânsal olarak yakınlıkları ile ilgili olduğuna göre, tarih, aynı zaman ve mekânda bulunan insanlar topluluğu olarak toplumun ve dolayısıyla da “insan bilincinin” olgunlaşma/oluşma sürecinden başka bir şey değildir.

“Zaman genişlemesi” gibi bir fenomen tanımlanmaya kalkıldığında, bu genişlik, bir zaman dilimindeki “an”ların bütünlüğünde eylemselliğin yoğunlaşabilmesi kastedilir. Bu da, belli bir zaman diliminde bir insanın eyleme geçebilme ile geçememesi tarafından açıklanır. O halde, insan, eyleme geçmiyor veya geçemiyor ise, “zaman sıkışması”; eyleme geçiyor veya geçebiliyor ise “zaman genişlemesi” kastedilmektedir.

Diğer yandan insanın her hangi bir zaman diliminde eylemlerini bir mekâna yayması da söz konusudur. Zaten eylemin ön ve bileşik koşulu zaman ve mekânın eşanlı mümkün oluşuyla ortaya çıkabilir. Aynı koşullar altında, aynı insanın ve aynı zaman dilimindeki, aynı eylemini gerçekleştirebileceği mekânın sınırlarları “mekân sıkışması” veya “mekân genişlemesi” ile tanımlanır.

Eylemin ön ve bileşik koşulu olarak zaman ve mekânın birlikte gerekliliği, “özgürlük” düzeylerinde tanımlanır.

Kapitalizm, bu çerçevede, insanların ve dolayısıyla toplum ve sermayenin hareketi/eylemi için ön ve bileşik koşulu olarak bir “zaman-mekân” tanımlamasını gerekli kılar.

Bir toplumsal formasyon olarak kapitalist toplumda, insanlar arası “yakınlık” ilişkileri, maddi koşullar üzerinde ve zaman-mekân dizgesi ve tanımı üzerinde temellenmektedir.

Kapitalist toplumsal formasyonda derinleşmemek ve metni toparlamak üzere, kapitalizmin en üst biçimi olarak “küreselleşme” olgusuna ve onun maddi koşullarına geçmek gerekecektir.

Ancak, kapitalist topluma ve küreselleşmenin boyutlarında zaman-mekân ilişkilerinden önce, zaman ve mekânın algılanış düzeylerine değinmek gerekecektir. Zaman ve mekân iki ayrı ancak ilişki içerisindeki “alan”da ortaya çıkar. Bunlardan ilki *Bireysel (özel) Alan* ve ikincisi *Toplumsal (dışsal) Alan*.

Bireysel Alan, insan bilincinin zaman ve mekân ile doğrudan ilişki alanıdır. Zaman ve mekânı kavrayan bilincin doğrudan öznesi olarak birey, zaman ve mekânı “algılayan” ve bu algılaşma ile “zaman ve mekân”ın anlam kazanara tanımlanabilir varoluşlar haline geldiği alandır. Özne, bir biçimde “hareket”i (zamanı) ve bu hareketin (eylemin) boyutlarını (mekânını) tasarlayan yegâne bilinçtir. Her özne, zaman ve mekânı kendini tanımladığı boyutlarda tanımlar. Özne, kendi için tanımladığı zaman ve mekân ölçüsünde bilinçtir; öznedir. Ve özne, kudreti

derecesinde zaman ve mekânı sınırsızlaştırmak da isteyecektir. Bu nedenledir ki, zaman ve mekân algısını dışavurarak nesnelleştirir. Dışavurulmayan her bilinç tasarımı için geçerli olduğu gibi, zaman ve mekân algısı da ancak dışavurumla mümkünlük ve derece kazanır.

Ancak, birey ne kadar da dışavurumla zaman ve mekân algısını nesnelleştirmek istese de, karşılaşıcağı *Toplumsal Alan*, özneye her zaman sınırlamalar koyar. Bir bir iç-içelik durumudur. Özne kendi bilincinin tasarımını dışavurdukça, toplumsal alan onu dizginler, sınırlar. Böylelikle de birey-toplum ilişkisi kurulmuş olur. Ancak, bu ilişkinin bir mekâna ihtiyacı vardır ve bu mekân da, oba, kabile, aşiret, klan gibi türlerle, bireylerin birbirleri ile ilişkiye girdiği birey-topluluk ilişkileri zemini yani mekânlarıdır.

O halde, birey-toplum ilişkilerin mekânsal boyutunun ilksel biçimi; birey toplum arasındaki ilişkinin biçimsel alanıdır. Ancak bu alan, toplumlararası etkileşimlerin başlaması ile, nesnel bir mekân olarak ve bireyin kendi varlığını gerekçelendirdiği ve ilişkide olduğu toplum ile, “öteki” denilen “diğeri” ve diğer toplumlarla ilişkisini (birey ve toplumsal düzeylerde) sınırlayarak biçimlendirecek bir alana ihtiyaç duyulacaktır. Bu alan “ülke”dir.

Dolayısıyla, başka (öteki) birey ve toplumlarla karşılaşmak, bireyin ve toplumun kendini tanımlaması ve “ayrıt edici” bir formül olarak, kendini ve toplumunu (kendini tanımlayan toplumunu) diğer toplum veya topluluktan ayırt etmesi biçimine gelir. Bir birey, köyünde iken, “falancalardan Ahmet”tir. Köyden ilçeye geldiğinde “falanca köylü Ahmet” olur. Şehirde, “falanca ilçeli”; bölge dışında “falanca bölgeli” ve ülke dışında “falanca ülkeli Ahmet” olur.

O halde, mekândaki her genişleme, bireyin kendini tanımlamada bir önceki mekânsal düzeye göre, daha üst bir mekânsal “kimlik” altında kendini tanımlar. Mekândaki her daralmada ise, bir önceki mekânsal boyuta göre, daha alt bir mekânsal tanımlama ortaya çıkar.

Demek oluyor ki, birey, kendini mekânsal bir tanımlamaya tabi tuttuğunda bir kültür doktrinine göre kendini farklılaştırarak tanımlar. Bu doktrinin en on biçimi, kapitalizmle birlikte “ulus-devlet” olmuştur. Batılı demokrasilerde ulus-devlet “vatandaşlık” temelli bir “kültür doktrini” içerirken, Doğulu toplumlarda “genellikle”, ırk, din, mezhep, dil, ideoloji gibi farklılıklar içeren “kültürel doktrinler” temelli tanımlamalara girilir.

Günümüz dünyasında sorulması gereken sorunun cevabı verilmiştir: acaba evrensel bir medeniyet ve kültür mümkün müdür? Hayır. Tarihteki tüm emperyal imparatorluklar kendi dönemlerinde bu iddiada bulunsa da, bunun mümkün olmadığı görülmüştür. En son emperyal devlet olarak Batı kültürü dâhilinde Amerikan devleti dahi bu iddiasından vazgeçmiş ve modernizmin ve modern toplumun taklit edilemeyeceği noktasına taşınmıştır. Ancak yine de zaman mekân bağlamında küreselleşme olgusu içinde ulus-devletin mevki ve mevzi açılmalıdır.

Kısaca toplamak gerekirse, birey kendini belli bir mekânsal alanda tanımlar. Bu tanımlamayı yaparken birey, “mekân”daki hareket kabiliyeti esasını ilke olarak alır. “Zaman”, tinsel-düşünsel tasarımlarının birikimi olarak “tarih”i oluşturur ve tarih, bireyin kendini tanımladığı sosyal alan olarak mekândaki hareket niteliklerini de belirlemiştir. Böylece zaman ve mekân aynı denklemde tanımlanmış olur. Bu bileşik tanımlamadaki, mekânın bir boyutu olarak küreselleşme, zaman ve mekânda ne gibi kaymalar yaratır soru ise şimdi sorulmalıdır.

IV. ZAMAN, MEKÂN VE KÜRESELLEŞME ÜZERİNE KARŞIT TEZLER

Kapitalist toplumsal formasyon, sermayenin –sermaye, bir toplumsal ilişkiler setini temsil etmek üzere- üç form-düzeyi ile aşamalaşır. Bu aşamalar; 1- ilksel birikimin erken aşaması, 2- ilksel birikimin ileri aşaması ve ithal ikameci sanayileşme ve 3- ihracat yönelimli birikim ve küresel eklemlenme’dir. Kapitalist sürecin en üst aşaması olarak “küreselleşme”, sermaye ve diğer üretim faktörlerinin dolanımı ile yani eylemin zaman ve mekânı ile tanımlanabilir (Giddens; 2000). Bu süreçlerle birlikte, bir toplumsal veri seti olarak kapitalizm de ulus-aşırı düzeylere genişleyecek ve zamanı ve mekânı alabildiğine genişlettiği düşünülebilecektir. Ancak kapitalizme içkin, ulus-devlet figürü, her ne kadar küreselleşmenin zaman ve mekânı genişlettiği düşünülse de, tam aksi yönde de ve yukarıdaki kavramsal – çoğunlukla- a priori örgü ile zaman ve mekânın aslında daraldığı biçiminde de değerlendirilebilir.

İlk bakışta küreselleşmenin zaman ve mekânda bir esneme, bir genişleme yarattığı düşünülecektir. Çünkü insanların hareket alanları alabildiğine genişlemiş, Harvey’in örneği ile,

önceleri Londra Paris arası 4 günlük yol iken, günümüzde bu süre 4 saate düşmüştür (Harvey;2006).

Bu çalışmanın şimdiki aşamasında, küreselleşme olgusunun zaman ve mekân olguları içerisinde, küreselleşmeyi, kapitalizmin gelişmiş bir aşaması olarak ele alarak, yine kapitalizme içkin olan ulus-devlet bağlamındaki ilişkiler seti oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu nedenle öncelikle, hem yukarıdaki kavram setini ve hem de kapitalizm-küreselleşme ve ulus-devlet ile ilgili mantık dizgesini toparlayarak ortaya koymakta fayda vardır.

[Önerme 1]- Zaman, hareketin bir fonksiyonu ve hareketin sayısıdır.

[Önerme 2]- Hareket yoksa, zaman da yoktur.

[Önerme 3]- Mekân, zamanı var edecek hareketin yayılabilme alanıdır.

[Önerme 4]- İnsan, hareket edebildiği sürece, zamanda kendini tanımlar.

[Önerme 5]- Zaman 'an'ların dizilimidir.

[Önerme 6]- Zaman, bir varlıktır. Oysa Tarih bir oluş sürecidir.

[Önerme 7]- Tarih, uzun erimli ve birikimli zamanlardır.

[Önerme 8]- Bu birikim insan'ı oluşturur. İnsan zamandan tarihte oluşur.

[Önerme 9]- Bu oluş'ta insan, kültür ve çevre tanımlarını içerir.

[Önerme 10]- Kültür ve çevre, hareket zaman ve mekânını tanımlar.

[Önerme 11]- Kapitalizm, sermaye ile yayılmaya eğilimlidir.

[Önerme 12]- Kapitalizmin son aşaması küreselleşmedir.

[Önerme 13]- Küreselleşme ulus-devleti içerir.

[Önerme 14]- Ulus-devlet, tarihsel oluşu eş-anlı geçiren insanlardan oluşur.

[Önerme 15]- Ulus-devlet, kültür ve çevre kesişim kümesindedir.

[Önerme 16]- O halde ulus-devlet, zaman ve mekânı da içerir.

[Önerme 17]- Ulus-devlet, hareketin zaman ve mekânını kavrar.

Bu önerme zincirinin ardından, iki temel tez üzerine tartışmalar yürütülebilir. Her iki tez de, yukarıdaki önermelerin ele alış biçimine göre ancak ispatlanabilir ve her birin tezin ispatı için kullanılan önermelerin mantıksal biçimleri, diğer tezin ispatlanmasını imkânsızlaştırır. Bu da tam olarak kavram dizgesini formüle eden düşünce öznesinin, kavramları kullanım biçimine göre görecelilik kazanır.

Tez 1: Zaman-Mekân; Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletlerin Etkinliğini Azaltmaktadır.

[Varsayım]- Küreselleşme tüm insanlar için eşit imkânlar sunar.

İspat 1: Kapitalizm, özgün biçimi ile ancak İngiltere’de filizlenmiş ve onun ardından tüm kapitalimler farklı biçimlerde de olsa, özde aynı toplumsal formasyon düzeyine tamamlanmıştır. Bu nedenle, ülkeler iki ana kategoride ele alınabilmektedir: Erken Kapitalist Ülkeler (EKÜ) ve ikincisi Geç Kapitalistleşmiş Ülkeler (GKÜ). Bu gelişme düzeyi farklılıkları, kapitalizme içkin olan ulus-devletlerin de yapılanma ve kapitalizmi algılayışlarında ve dolayısıyla da küreselleşmeye eklemlenmelerinde farklılıklara yol açacaktır.

Kapitalizm, toplumun sınıflı biçimidir. Bu sınıflardan, kapitalist sınıf, üretimdeki artı değeri çekmek ve kar maksimizasyonu için sürekli olarak yeni mekânlara ve çok da hızlı erişmek isteyecek ve bunun gerekli altyapısını örgütleyecektir. Devlet ise, bunu sağlayacak en etkili yapısal organizasyondur.

Bu durumda Erken Kapitalistleşmiş Ülkelerin sermaye, emek ve diğer üretim faktörlerinin ulus-devlet ötesine hareket alanını genişlettiği açıktır. Bu ülkelerdeki ortalama gelire sahip bir işçi dahi, tatilini, bir aylık ücreti mukabilinde birçok GKÜ’de rahatlıkla yapabilir. Bu da EKÜ insanlarına küresel bir hareket alanı sağlar ki, bu da zaman ve mekânın küresel ölçeğe genişlemiş olması demektir. Aynı zamanda, ortalama bir EKÜ sermayedarı, GKÜ’lere girmesi durumunda, bu ülkelerin zaten döviz ihtiyacı olduğundan ve bu nedenle de sürekli devalüasyona ihtiyaç duymasından ötürü, GKÜ’lerde doğal bir rekabet avantajı da elde etmiş olacaktır ki bu durum da zaman ve mekân genişlemesini işaret eder.

Erken kapitalistleşmiş ülke insan ve sermayeleri için, diğer ülkelere salık verilen, kapitalizmin sürekliliği ve “kalkınmışlık” sağlayacağından dolayı, EKÜ’ler, sermaye başta olmak üzere, üretim faktörlerinin serbest dolaşımını destekleyeceklerdir.

Demek oluyor ki, liberal bir bakış tarzında, küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin etkinliğinin azalması, insanlara (ve dolayısıyla sermaye ve üretim faktörlerine) sağladıkları, zamanı ve mekânı genişletecektir. Çünkü mekân ve zamanın ilkesi olarak hareket alanını genişletecektir.

Kapitalizmin getirdiği bu zaman mekân genişliğinden tüm insanlığın faydalanması için de, kapitalizmin hareket alanını ve etkinliğini engelleyecek veya kısıtlayacak her türlü devlet etkinliği de ortadan kaldırılmalıdır. Bu da ulus-devletlerin, zaman genişlemesi bağlamında etkinliğini kaybetmesini zorunlu kılar.

Tez 2: Zaman-Mekân; Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletlerin Etkinliğini Arttırmaktadır.

[Varsayım]- Küreselleşme tüm dünya insanlarına eşit imkânlar sunmaz.

İspat 2: Kapitalizm eşitsiz bir gelişme süreci olması yönüyle de özgündür. Sınıflı toplumsal formasyon olması ve onu karakterize eden en temel nitelik olarak yapısal farklılıklar yaratıyor olması, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkacak yapıların da her düzeyde bu ikililiğin oluşması içselliğini taşıyacaktır.

Geç Kapitalistleşmiş ülkelerin sermaye ve diğer üretim faktörlerinin de, küreselleşme sürecinde eşit olmayan bir ortamda rekabete açılması anlamına gelir ki, insanların kendilerini tanımladığı bir alan olarak ulus-devletler, kendi üretim faktörlerinin rekabet etkinliklerini güçlendirebilmek için etkinliklerini artırır. Ayrıca, ulus-devletler, kapitalizme eklemleme süreçlerinde etkinliklerini kaybetmezler, sadece etkinliklerini kullanmaz, eklemleme sürecini desteklemek adına etkinlik güçlerini ertelerler. Ancak, onların gücünü ve etkinliği korudukları, kriz dönemlerinde açığa çıkar ve kriz süreçlerinde ulus-devletler derhal bu etkinlikleri ile hemen sahneye çıkarlar.

İnsanlar kendilerini belli bir mekân olgusuyla tanımlarlar ve küreselleşme de evrensel bir kültür sunmaz, EKÜ'lerin kültürlerini dayatır. Bu da insanların kendilerini tanımlamakta kullandıkları ulus-devlete ihtiyaç duyduklarını içselleştirir.

Böylelikle de, EKÜ'lerde dahi, küreselleşmenin en etkin göstergesi olarak kabul edilen ulus-ötesi şirketler ve ulus-üstü ticari organizasyonların yönetimi, doğrudan ve güçlü biçimde merkez ulus-devletlere bağlıdır. Bu da EKÜ'de dahi ulus-devletin örtük bir etkinlik alanına sahip olduğu anlamına gelecektir. Ancak EKÜ'deki ulus-devlet, üretim faktörlerinin küreselleşmesini desteklemek için oluşturduğu ulus-üstü yapıların içine sinerek varlıklarını ve etkinliklerini tüm zaman ve mekân genişlemelerine rağmen korumakta ve hatta arttırmaktadırlar.

GKÜ’lerde ise, eklemleme süreçlerinin desteklenmesi için ulus-devletlerin etkinlikleri azalmış ve zaman ve mekân genişlemesine olanak veriyormuşçasına davranmasına rağmen, içsel kapitalistleşme süreçlerinde sermaye sınıfı ile yoğun ve menfi ilişkiler içerisindedir. Zaten kapitalist toplumda devlet, sermaye sınıfının yeniden üretim mekanizmalarının teminatı gibi işlev görmektedir.

Bu bağlamda ise, ulus-devlet, zaman mekân olguları çerçevesinde etkinliklerini devam ettirmekte ve hatta arttırmaktadır.

Göreceli Sonuç İlkesi: Bir olgu, olgu ile ilintili değişkenler tanımlanmadan ve olguyu oluşturuş biçimine göre formüle edilmeden ele alınmamalıdır. Bu anlamda oluşturulan kavramsal çerçeve bütünü içinde zaman ve mekânın sıkışması veya genişlemesi, zaman ve mekândaki bu değişimin “kimin için” sorusuna verilecek cevaba göre göreceli bir formülasyona sahip olabilmektedir.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Zygmunt; (2011), **Postmodern Etik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CAILLE, Alain; (2007), **Faydacı Aklın Eleştirisi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- COLLINGWOOD, Robin G.; (2005), **Tarihin İlkeleri**, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
- ELIAS, Norbert; (2000), **Zaman Üzerine**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michael; (2006), **Büyük Kapatılma**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony; (2005), **Ulus Devlet ve Şiddet**, Devin Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony; (2000), **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, David; (2012), **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul.
- HEIDEGGER, Martin; (2011), **Varlık ve Zaman**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- HEGEL, Georg W.F.; (2006), **Tüze Felsefesi**, İdea Yayınları, İstanbul.
- JESSOP Bob; (2005), **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LEVINAS, Emmanuel; (2003), **Ölüm ve Zaman**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

LOO, Hans V. D. ve Williem V. REIJEN; (2003), **Modernleşmenin Paradoksları**, İnsan Yayınları, İstanbul.

NIETZSCHE, Friedrich; (2002), **Güç İstenci**, Birey Yayınları, İstanbul.

ROSENAU, Pauline M.; (2004), **Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri**, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.

SAHAKIAN, William; (1997), **Felsefe Tarihi**, İdea Yayınları, İstanbul.

SINGER, Peter; (2003), **Hegel**, Altın Kitaplar, İstanbul.

WAGNER, Peter; (2003), **Modernliğin Sosyolojisi**, Doruk Yayınları, İstanbul.